

GYÖKÖS MELINDA – SÁRIK ESZTER

Sport, tudomány és művészetek
a bűnmegelőzés szolgálatában
– a fiatalkori bűnelkövetés megelőzése
2011 legjobb gyakorlatai Európában

Az Európai Bűnmegelőzési Hálózat (*European Crime Prevention Network; EUCPN*) 2011. évi legjobb gyakorlatok konferenciáját (*Best Practice Conference*) december 13–16. között Varsóban tartotta. A szakmai rendezvény témájául a lengyel elnökség a fiatalkori bűnözés megelőzését választotta, különös tekintettel a sport, a művészetek és a tudomány eszközeire és lehetőségeire. A konferencián az Európai Unió tagállamainak szakpolitikusai, akadémikusai és gyakorló szakemberei oszthatták meg a témával kapcsolatos ismereteiket és tapasztalataikat, emellett bemutatkozhattak a 2011. évi Európai Bűnmegelőzési Díjért (*European Crime Prevention Award, ECPA*) versengő legjobb gyakorlatok.

Elméleti megalapozás

A konferencia elméleti előadásokkal indult a házigazda lengyel és a soron következő dán elnökség szakértőinek tolmácsolásában.

Marek Konopczyński, a Varsói Pedagógiai Egyetem professzora és a Lengyel Tudományos Akadémia tagja előadásában felhívta a figyelmet a gyermeknevelés nehézségeire a modern társadalmi környezetben, ami szerinte kulcsfontosságú a fiatalkori bűnelkövetés jelenségének megértéséhez. A modern társadalomban a szülők pozíciója és nevelési lehetőségei – részben a freudi paradigma miatt – erőteljesen leszűkültek, mondhatni szimbolikussá váltak.

A társadalmi közeg átalakulása azonban nagyon sokat változtatott az elmúlt évtizedek, sőt évszázadok büntetési koncepcióin is. A huszadik század elejét a represszív, bűncselekmény-centrikus megközelítés jellemezte, azzal a veszélyes társadalmi legendával, hogy a szigorúbb büntetés nagyobb visszatartó erőnek bizonyul és erős bűnmegelőzési hozadékkal jár. A több törvénykezés, a szigorúbb büntetés eszméje azonban nyilvánvalóan tévesnek bizo-

nyult: igazolt kriminológiai axióma ugyanis, hogy a bűnelkövetéstől való elrettentő hatás a bűncselekmények következetes felderítésében és üldözésében, vagyis a szankció elkerülhetlenségében keresendő, nem pedig a szankciórendszer szigorában.

A második téves legenda a börtön szerepéhez kötődött: a büntető igazságszolgáltatás és a társadalom tagjai ugyanis egyaránt azzal a téveszmével áltatják magukat, hogy az elkövető megbüntetése automatikusan a megjavulásával jár. A társadalom – a bíróságain keresztül – kiszabja az adekvát büntetést, a terhelt letölti a büntetését, és azzal a várakozással távozik a börtönből, hogy képes lesz a társadalmi környezet időközben bekövetkezett változásaival lépést tartva, nyitott közösségi körülmények között élni. A visszaesők nagy számát látva evidenssé válik ennek a koncepciónak az alapvető elhibázottsága. A börtön „javító” vagy „személyiségfejlesztő” szerepének kétséges voltát erősíti az a – szintén jól ismert – pszichológiai tétel is, hogy a háromévi időtartamnál hosszabb szabadságvesztés olyan maradó személyiségkárosodást okoz, hogy a prizonizációs ártalmak csökkentése feltehetően nagyobb nehézséget okoz a társadalomnak, mint a bűncselekménnyel előidézett kár.

Ezek az eredmények új irányok keresésére sarkallták a társadalomkutatókat. A hetvenes évek *treatment-ideológiájának* központi gondolata az volt, hogy a bűncselekményt elkövető ember beteg, így nem a büntetését kell szorgalmazni, hanem a gyógygyítására kell törekedni. Ez a koncepció azonban a börtönök túlszűfolttsága, illetve a visszaesők számának stagnálása miatt megbukott. Manapság a *treatment* eszközei jellemzően a prevencióban használatosak, ennek vitathatatlan a létjogosultsága, a szankciórendszerben való kizárólagos alkalmazása azonban nyilvánvalóan hibásnak bizonyult.

A kérdés a továbbiakban az, hogy milyen irányban kereshetünk új megoldásokat a bűnelkövetők kezelésére és a bűnözés okozta károk csökkentésére. Az egyik modell a giddensi megközelítést támogatja, amelynek értelmében az egyén és a szankciók meghatározottsága társadalomfüggő. A társadalom formális és informális szankciókat alkalmaz, amelyeket ugyanúgy befolyásolnak a gazdasági tényezők, mint adott esetben egy közösség vallási háttere. A bűnözés problémájának kezelése, a bűnözés csökkentése azonban minden bizonnyal az olyan egyedi segítségben rejlik, amely az egyén patológias körülményeinek javítását célozza. Ehhez a tudományos alapú rehabilitációhoz nyújthat eszközt a – konferencia témájául is szolgáló – sport-tudomány-művészet hármás. A segítség – különösen, mivel fiatalokról beszélünk – elsősorban a társas kapcsolatok támogatásában rejlik, ebben a rendőrség, illetve a rendészeti eszközök természetesen csak korlátozott sze-

repet játszhatnak. Támogatni kell azonban a közösségi rendőrségi modellek alkalmazását annak érdekében, hogy a rendészeti szervek valóban hatékonyan és adekvát módon reagálhassanak a társadalmi környezetben észlelt problémákra.

A dán előadó, *Nielsen Jan Toftgaard*, a Dél-dániai Egyetem professzorának prezentációja szorosabban kapcsolódott a konferencia által feldolgozandó témakörhöz, és gyakorlatiasabb szemléletet tükrözött. Előadásában azt vizsgálta, hogy a sport hatása valóban minden esetben visszatartó erejűnek bizonyul-e a bűnelkövetés tekintetében, és ha igen, milyen módon és mértékben csökkenti a fiatalkori bűnözést.

A sportnak számos vetületét figyelembe vesszük, amikor annak prevenció hatását elemezzük: az intenzív társadalmi-közösségi részvételt, a sporthoz kapcsolódó életstílust, a sport önbizalom-növelő szerepét, a testmozgáshoz kapcsolódó pozitív érzéseket stb., de ritkán vetünk számot azzal a ténnyel, hogy a sportolásból adódó előnyök nem automatikusak. Korábban egyértelmű volt, hogy a zárt közösségek azért hangsúlyozzák a sport szükségességét, hogy a fiatalok energiáit levezessék, szexuális vágyait csökkentésük, figyelmüket a deviáns magatartásokról (például alkoholfogyasztás, dohányzás) elvonják; továbbá higiéniai aspektusból is hasznosnak találták a testmozgás favorizálását.

Kutatások igazolják, hogy a bűnelkövetés – kiváltképp a fiatalkori bűnelkövetés – korántsem vezethető vissza egyetlen oksági tényezőre. A deviáns magatartások hátterében kockázati tényezőként megjelenik a szülők kriminális háttere, munkanélkülisége, a deviáns életmód, az „utca”, a szomszédság mint negatív befolyásoló tényező. Ezt gyakorta tetézi a társadalmi marginalizálódás vagy a kisebbséghez tartozás, illetve – szélsőséges esetben – a szegregálódás, gettósodás mechanizmusa is. A bűnelkövetés tehát egy úgynevezett *life-course* modellben rajzolható fel, amely szerint a szélesebb szocioökonómiai viszonyok, a kulturális és a politikai környezet hatást gyakorol az egyén közvetlen környezetére – családjára, baráti társaságára, szomszédságára –, ezek együttesen befolyásolják a személyiség pszichológiai dimenzióit is. A bűnelkövetés kialakulása tehát csak a képlet egészének tükrében vizsgálható.

Az Erikson-féle modellt alapul véve a személyiség vizsgálata azonban nemcsak a környezeti dimenziókból nem ragadható ki, hanem a kisgyermekkorú élmények kontextusából sem. Egészséges személyiségfejlődés esetén a gyermek 0 és 1 éves kora között szert tesz az ösbizalom képességére, 1 és 3 éves kora között elkezdi függetlenedni, 3 és 6 éves kora között kezdeménye-

zövé válik, 6–12 éves korára pedig – optimális esetben – már önállóan cselekszik. Abban az esetben viszont, ha az egyénből hiányzik az ösbizalom, a fundamentális bizonytalanság lesz a meghatározó élménye: egy-három éves korára szégyen és kétségek gyötrik, három- és öt éves kora között a büntudat lesz az általános lelkiállapota, hat-tizenkét éves korára kisebbségi komplexusai vannak, mindez pedig a tizenhárom és tizennyolc éves kora közötti periódusra olyan zavaros szerepek kialakulását idézheti elő, amelyek depresszióhoz vagy agresszióhoz vezethetnek. Ismerve azt a tényt, hogy az Erikson-féle modell ritkán jelentkezik vegytisztán, nyilvánvaló, hogy a változtatás lehetősége a problémák korai felismerésében, a szociális háló erősítésében, a fizikai és a társadalmi hátrányok leküzdésének támogatásában rejlik. A kérdés csupán az, hogy a sport valóban hatékony eszköz lehet-e ebben a küzdelemben.

A sportolásnak számos előnyös és hátrányos következményére szokás hivatkozni. Negatívumként kerülhet szóba a sport erőszakos dimenziója, a fizikai túlterhelés, a kortárs erőszak (*bullying*) elszennvedésének és elkövetésének nagyobb valószínűsége, a sérülés lehetősége, a valódi gyermekkor elvesztése, az edzők részéről – potenciális – veszély a zaklatásra stb. *Raul Caruso*¹ kutatása szerint a sport bizonyos bűncselekmények (például rablás) elkövetésének esélyeit csökkenti, másokéit – elsősorban az erőszakos deliktumokéit – viszont határozottan növeli. Az Egyesült Államokban elvégzett longitudinális vizsgálatok is arra a következtetésre jutottak, hogy azok a fiúk és lányok, akik sportolnak, nagyobb eséllyel lesznek tizennyolc éves koruk fölött bűnelkövetők, mint nem sportoló társaik. Bár a bolti lopások elkövetésének esélyét a sportolás csökkenti, az ittas járművezetések száma szignifikánsan nagyobb volt a sportoló fiatalok körében. Összességében tehát nagyon sok a kérdés, és kevés a válasz a vizsgálandó témában. Ahhoz, hogy megalapozott következtetéseket vonhassunk le a rendszeres testmozgás és a bűnelkövetés kapcsolatáról, elsődlegesen a kutatások elméleti megalapozottságát kellene javítani alapos hipotézisalkotással, valamint longitudinális vizsgálatok által. Az információszerzés jelenleg ugyanis kevés kutatásra, illetve lokális projektek elemzésére korlátozódik, ez módszertani problémákhoz vezet, hiszen a következtetések érvényessége csakis szűk körű és rövid távú lehet.

¹ Raul Caruso: *Crime and Sport Participation Evidence from Italian Regions over the Period 1997-2003*. Università Cattolica del Sacro Cuore, Istituto di Politica Economica.

Európa legjobb bűnmegelőzési gyakorlatai 2011-ben – projektek bemutatkozása

A konferencián tizenhét tagállam egy-egy, az Európai Bűnmegelőzési Díjért versengő projektje mutatkozott be: Bulgária, Belgium, Csehország, Dánia, az Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Hollandia, Litvánia, Lengyelország, Magyarország, Németország, Portugália, Románia, Svédország és Szlovákia képviseltette magát a nemzetközi megméretésen.

Általánosságban elmondható, hogy a bemutató bűnmegelőzési programok integratív és innovatív szemléletet alkalmaztak, kreatívan használva a művészet, a tudomány és – leginkább – a sport kínálta lehetőségeket. A programok tetemes része – a tizenhétből tíz projekt – a sporttevékenységet, leginkább pedig a futballt helyezte középpontjába. A továbbiakban azokat a projekteket elemezzük, amelyek kreativitásuk, egyedi megoldási módjuk vagy módszerük miatt kiemelkedőnek bizonyultak, és nagy valószínűséggel adaptálhatók Európa legtöbb országában.

Sporttal a bűnmegelőzésért

A programok áttekintésekor és bemutatásakor nagyon tanulságos lehet annak a kérdésnek az elemzése, hogy a labdarúgás mennyire heterogén módon jelent meg a prevenció bűnmegelőzési tevékenységeiben. Három projekt – a lengyel, a holland és a belga – „operált” kizárólagosan a focival mint bűnmegelőzési eszközzel; emellett további két olyan program volt, amelyekben a labdarúgás mint kiegészítő, támogató prevenció módszer jelent meg. Az öt, futballal foglalkozó program megközelítési módja azonban nagyon eltért egymástól.

Belgium projektje egy olyan földrajzi területet – konkrétan egy bűnözési szempontból kritikus kerületet – választott ki megelőzési fókuszterületként, ahol a fiatal felnőtt² lakosság több mint a fele (56-57 százalék) munkanélküli, a szociális problémák előfordulása kiugróan magas, és kritikusnak tekinthető az iskolából kieső tinédzserek aránya is. A célcsoport a környéken élő hat és tizenkilenc év közötti fiúkból, illetve a szüleikből állt. A projektben száznegyven fiatal vehetett részt, akik az úgynevezett futball-tanácsadón (*soccer guidance*)³ kívül a tanulásban való segítségnyújtásban részesültek, és

² A 18 és 24 év közötti lakosságról van szó.

³ Ez heti két tréninget és futballbajnokságok szervezését jelentette A kategóriás játékosok bevonásával (érdekesség, hogy például a magyar játékos, Juhász Roland is részese volt a programnak).

iskolai előmenetelüket is figyelemmel kísérték. Az iskolai előmenetelt az úgynevezett *Homework School* programelem támogatta, amely heti három alkalommal tette lehetővé az érintett gyermekeknek és testvéreiknek, hogy tanulási feladataik elvégzésében segítséget kapjanak a projekthez partnerként csatlakozó helyi iskolától. A pszichológiai tanácsadás keretében a veszélyeztetett gyermekek és szülei segítséget kaptak gyermekeik magatartási problémáinak, iskolai nehézségeinek, továbbá otthoni vagy álláskeresési gondjaik megoldásához.

A program célja – az ismertetett tevékenységeken keresztül – az volt, hogy minél kevesebb gyermek valljon kudarcot a tanulásban, csökkenjen a fiatalok szociális sérülékenysége (iskolai kiesés, ganglekbe kerülés, drogfogyasztás kockázata), illetve hogy a fiatalok a sport által megtanulják a szabályok tiszteletben tartását, az ellenfél elfogadását, és – a kudarcok elszenvedésén keresztül – javuljon a frusztrációtűrő képességük. A belga projekt a sport immanens értékközvetítő tulajdonságait használta a személyiség fejlesztésére, oly módon, hogy – bár profi sportembereket is bevont az edzések, mérkőzések lebonyolításába – a futballt nem mint professzionális tevékenységet, mint potenciális életcélt alkalmazta, hanem megtanította a gyermekeket játszani, küzdeni, tisztességesen nyerni és veszíteni. A program racionálisan kombinálta a testmozgás adta lehetőségeket a szellemi sikerélményekkel, a tanulás támogatásával.

Említést érdemel még, hogy a sportprogramokat egy olyan futballpályán rendezték, amely egy korábban személtlerakóként működő terület revalidálása keretében épült, így a projektben az újrahasznosítás, a közterület helyi közösség általi birtokbavételének gondolata is hangsúlyosan megjelent.

Hollandia Goalkeepers: One team, one result! (Kapusok: Egy a csapat, egy az eredmény!) című projektje futballnak egészen más hozadékát kívánta kamatoztatni, noha a bűnelkövetési szempontból veszélyeztetett célcsoport kiválasztása szinkronban állt a belga projekttel. A hollandok egy kriminogén földrajzi területen kísérelték meg bűnmegelőzési ambícióikat sikerre vinni, nevezetesen 's-Hertogenboschban, egy száznegyvenezres településen, ahol hozzávetőlegesen huszonöt bűnelkövetői csoportot tartanak számon és tesznek felelőssé a törvényellenes cselekedetek (bűncselekmények és szabálysértések: drogkereskedés, erőszak, betörések stb.) jelentős részéért. A rendőrségi statisztikák igazolják, hogy az elkövetők között nagyon nagy számban vannak fiatalok, akik a legtöbbször problematikus, adott esetben kriminogén családi háttérből érkeztek. A projektbe így azokat a kiskorúakat vonták be, akik kevésbé tisztelik a közösségi együttélés alapvető normáit és a hatóság-

gokat, illetve akiknek a legtöbb esetben a bevándorlóit lét hátrányaival is meg kell küzdeniük mindennapjaik során.

A holland program eszköztára azonban egészen másképpen használta fel a fociban rejlő prevenciós erőt. A futball „ars poeticája” e helyütt nem korlátozódott a csapatjátékban tanítható és elsajátítható készségek, képességek fejlesztésére, hanem a professzionalizmus üzenetét is közvetíteni kívánta. A *Goalkeepers* a Barcelona FC tükörcsképeként épült fel: profi szerződésekkel, tréningekkel, mérkőzésekkel és elkötelezett üzleti támogatókkal. A projekt mottója megegyezett a hivatalos klub ideáival: „fegyelem, tisztelet és szabályok”. A *Goalkeepers* legfőbb üzenete azonban – a professzionalizmus ideájának és működési elveinek tükrözésén kívül – az volt, hogy a tinédzsereket önállóságra szoktassa; tette ezt azért, hogy a fiataloknak aktívan részt kellett venniük a rájuk vonatkozó szabályok megalkotásában. A Barcelona FC szellemisége azonban nem maradt elvont idea, hanem megjelent a sport-szerűség azon dimenziójában is, hogy a fiatalok felelősséggel tartoztak a sporton kívüli viselkedésükért a csapat előtt, az iskolai zűrókról vagy a rendőrségi ügyekről a *Goalkeepers* ugyanis azonnal értesült, és minden szabályszegésnek elkerülhetetlen és súlyos következményei voltak. A projekt lényege tehát annak a megértésében rejlett, hogy a sikerek, a professzionális attitűd nem állhat meg a jó sportteljesítménynél, annak hátterében mindig kemény önkontroll, fegyelem, szabálykövetés és együttműködés kell hogy álljon.

Lengyelország I'm fair! (Tisztességes vagyok!) című projektje volt a harmadik vegytisztán futballorientált bűnmegelőzési gyakorlat. Ez nemcsak eszközrendszerében, hanem céljait tekintve is a labdarúgásra koncentrált. A labdarúgó-mérkőzések és különösen az ezek apropóján a stadionokban lejátszódó történések ugyanis – sajnálatos módon – nem mindig állnak összhangban a *fair play* szabályaival. A mérkőzések által generált „arénahangulatba” gyakran vegyül agresszív attitűd, rasszista, esetenként antiszemita szitkozódás. A program elsődlegesen azt tűzte zászlajára, hogy a labdarúgó-rendezvényeket mentesítse a futballhuliganizmus megnyilvánulási formáitól, illetve attól a negatív konnotációtól, hogy a futballrajongók „csöcselék módjára” viselkednek. A program iskolai szinten, úgynevezett elsődleges – általános – bűnmegelőzési középponttal kezdte meg tevékenységét. A projekt célja az volt, hogy a tanulók között terjessze és vonzóvá tegye a békés együttélés szabályait és a *fair play* ideáját oly módon, hogy utóbbit nevelési-oktatási értéként az iskolai képzés részévé tette, a futballhuliganizmus terjedésének megelőzése és korlátozása céljából. A bűnmegelőzési feladatok

megvalósítása egy lódzi középiskolában kezdődött, ahol a kísérleti program lezárultával kutatást végeztek a tréning eredményességének mérésére. Tekintettel arra, hogy a visszajelzések pozitívnak bizonyultak, a projektbe újabb iskolákat vontak be: a tréningorozat így háromezer-kilencszáz diákot és nyolcvanhat tanárt aktivizált. A projekt eredményességét mutatta, hogy olyan – egymással éles ellentétben lévő – csapatok szurkolótábora is képes volt együttműködni, amelyeknél a rivalizálás miatt ez korábban elképzelhetetlen lett volna.

Franciaország prevenció programja speciális módszert alkalmazott, amely azonban – eredeti formájában – Európa jelentős részén kivitelezhetetlen a domborzati adottságok miatt. A *La Montagne comme école de vie* (A hegy az élet iskolája) elnevezésű projektbe olyan fiatalokat vontak be, akik kriminális szempontból veszélyeztetettek voltak, és speciális, úgynevezett bűnmegelőzési gondoskodás (*Youth Judicial Protection Institution*) alatt álltak. 2010-ben száznál több gyermeknek adatott meg a lehetőség huszonkét túra keretében, hogy kipróbálhassák kinttartásukat, küzdőképességüket, együttműködési készségeiket, és megküzdjenek a hegymászásból adódó próbatételekkel a magas hegységekben. Az alkalmanként öt-hat napos túrák kifejezett célja az volt, hogy a fiatalok szembesüljenek félelmeikkel, korlátaikkal, egyszersmind tanuljanak saját kinttartásukról és küzdeni tudásukról is. A projekt – korlátozott időtartama ellenére – újszerű volt, és sajátos megközelítést alkalmazott a veszélyeztetett gyermekek segítésére. Európai adaptációja azonban anyagi és földrajzi kérdések miatt is kétséges.

A prevenció erőit azonban leginkább azokban az ötletekben és tevékenységekben láttuk, amelyek a sport mellett figyelmet fordítottak a fiatalok képzésének, iskolai tanulmányainak támogatására is. Több olyan projektet elemeztünk, amelyben elsődleges cél volt a serdülők iskolából való kimaradásának megállítását. Tekintettel arra, hogy számos hazai és nemzetközi kriminológiai kutatás igazolta, hogy az iskolából való kiesés, a tanulmányok félbeszakadása erősen korrelál a deviáns magatartásokban, ad absurdum a bűnelkövetésben való aktív részvétellel, az iskolai előmenetelt támogató programoknak erős preventív jellege lehet.

Az iskolacentrikus és egyidejűleg a sportot is elsődleges eszközként alkalmazó programok közül kiemelkedett *Finnország* projektje, amelyet a nemzetközi zsűri a 2011. évi ECPA-verseny *Leginkább innovatív projektjének* járó különdíjjal jutalmazott. Az *Icehearts* című projektben egy hatlépcsős, tizenkét éven átívelő, veszélyeztetett fiatalokat támogató – módszereit és hatékonyságát tekintve is – komplex programot ismerhettek meg a konferencia

résztevői. Az *Icehearts-projekt* 1996 óta működik Finnországban, és százhetvennégy fiatal sorsának alakulását kísérte végig öt-hat éves kortól egészen tizennyolc éves korig, a középiskola befejezéséig. A korai beavatkozás (*early intervention*) módszerét használó program azokat az óvodás gyermekeket támogatja, akik halmozottan hátrányos helyzetűek (anyaghiány, veszélyeztetettség, egyszülős család, esetleges bevándorló háttér) és pszichológiai problémákkal (hiperaktivitás, magatartászavarok) is küszködnek. A projekt kulcsa a mentor, aki – gyakorlatilag – a támogatott egész gyermekkorát figyelemmel kíséri, és folyamatosan támogató, segítő szerepet tölt be az életében; a kiválasztott gyermekek szülői hozzájárulással válhatnak a program részeseivé.

A mentor működése területi alapú: az önkormányzat szociális és oktatási-nevelési kompetenciájú munkatársai által azonosított, a problémás gyermekek nagy számával jellemezhető földrajzi területen látják el a feladatukat. Egy mentor egy legfeljebb húszfős vegyes csoport mentorálásáért felelős: a csoportba legfeljebb tíz, az óvodai munkatársak által problémásként azonosított gyermek kerülhet be, és az további tíz kevésbé problémás gyermekkel egészülhet ki, utóbbiak az előbbieik számára pozitív példaként hivatottak szolgálni. Ez a csoport az alapja a tizenkét éves mentori támogatásnak.

- A mentor feladata az első év folyamán arra korlátozódik, hogy hetente egyszer-kétszer találkozzon a gyermekkel, illetve szüleivel a bizalmi kapcsolat, a valódi elkötelezettség és együttműködés kialakítása céljából.
- A második lépcsőben a mentor az iskolai beilleszkedésben segíti a gyermeket a tanulás támogatásával, valamint hasznos és felügyelt szabadidős programok megszervezésével a csoport keretében.
- A további két-három év az első év rutinjának megfelelően folytatódik azzal a különbséggel, hogy a strukturált délutáni programokról fokozatosan és tudatosan áttevődik a hangsúly a gyermek számára megfelelő csapatsport kiválasztására, amely legtöbbször futball vagy jégchoki. A mentor a sportprogramok lebonyolításán kívül folyamatosan tartja a kapcsolatot a gyermek szüleivel, és olyan kiscsoportos oktatási programokat szervez, amelyek a tanulási nehézségek fejlesztése mellett a szociális készségek javítását is célozzák.
- Tizenegy és tizenhárom éves kor között megkezdődik a tanuló felkészítése a következő oktatási szintre, vagyis a középiskolába való bekerülésre, amelynek keretében a mentor felveszi a kapcsolatot a leendő iskola személyi állományával, hogy felmérje, minden támogatási lehetőség adott lesz-e a fiatal számára, ha megkezdzi középiskolai tanulmányait.

- A 13–15 éves korosztályban folytatódnak az alapprogramok, kiegészülve a tinédzsereket érintő kérdések elemzésével: a drog- és alkoholprevencióval, valamint a szexuális felvilágosítással és neveléssel.
- A befejező fázisban – a mentorált tizenhatodik és tizennyolcadik életéve között – a munkára vagy az esetleges továbbtanulásra való felkészítés zajlik, ebben hangsúlyos szerepet kap az egyéni készségek és adottságok személyre szabott elemzése, illetve annak tudatosítása is, hogy a projekt keretében megismert barátok és segítők támogatására a gyermek a későbbiekben is számíthat, még ha nem szervezett formában is. Ebben a szakaszban intenzív együttműködés van a mentor és a szülők, a felsőoktatási intézmények, a munkaügyi központok és szociális intézmények között a fiatal komplex támogatása céljából.

Művészettel a bűnmegelőzésért

A sportprogramokon kívül nagy számban találkoztunk a művészeti eszközök eltérő értelmezésű felhasználásával a bűnmegelőzésben. Ezek a projektek természetesen nemcsak a kiválasztott művészeti ág, hanem a felhasznált „fizikai” és „humánfelületek” tekintetében is nagyon különböztek egymástól. Voltak hangsúlyosan a fiatalok aktivitását vagy a pszichológiai képességek fejlesztését (önbizalom növelését, verbális és érzelmekifejező készség javítását) célzó projektek, de megismerhettünk olyan törekvéseket is, amelyek elsődlegesen az élmények befogadásával operáltak.

Észtország programja egy brazil ötleten alapult, amelyben a fiatalok dobolás élményén keresztül kerülhettek közelebb egymáshoz, ízlelőt kapva a közösségi lét pozitív élményvilágából, a játék és a ritmus örömeiből. A brazil *Grupo Cultural AfroReggae*, a londoni *People's Palace Project* és a *Foundation Tallinn* (Tallinn Alapítvány) közös kezdeményezése nyomán több ütőcsoport alakult: az alapprogram tíz- és huszonhat éves fiatalok ingyenes zenei képzését tűzte ki célul, amelyhez 2011-ben egy speciális, veszélyeztetett gyermekek foglalkoztatását támogató program járult. A csoportban olyan fiatalok vettek részt, akik alkohol- vagy drogproblémákkal küszködtek, esetleg elkövettek kisebb törvénysértéseket. A projekt elsődlegesen arra koncentrált, hogy a fiatalok a zenélés közös élményén keresztül barátságokat kössenek, és nyitottá váljanak más kultúrák megismerésére, ezen belül a projekt nagy figyelmet fordított az orosz nemzeti kisebbség és az észt gyermekek kapcsolatainak ápolására. A zenélés nem merült ki a *workshopok* közös munkájában,

hiszen számos koncertet is rendeztek a szervezők. A projekt kétszáz gyermek aktív „mozgósítását” és további ezer fiatal élménybefogadó aktivizálását tette lehetővé. Természetesen a tevékenység konkrét megvalósulása önmagában nem mutatott közeli összefüggést a prevencióval, de a veszélyeztetett gyermekek foglalkoztatása, lélektani fejlesztése, a tolerancia mint érték terjesztése járhat olyan bűnmegelőzési hozadékokkal, amelyek érdeklődésre tarthatnak számot.

Litvánia Forum Theatre (Fórum Színház) elnevezésű programja szintén egy brazil alkotó, *Augusto Boal* elgondolása alapján terjedt el Európában. A brazil rendező akkor szembesült a közönség igényével az alkotófolyamatban való részvételre, amikor egy előadáson az egyik néző felment a színpadra és elmondta, hogy szerinte a darabnak mi lehetne a reális folytatása. A művész ez az élmény indította arra, hogy az addig passzív befogadóként tekintett közönséget bevonja a színpadi mű cselekményének, dialógusainak megalkotásába, egyszersmind valódi beszélgetést, kommunikációt kreálva a színházi élményből. A *Forum Theatre* több európai ország (Svédország, Anglia) közvetítésével jutott el Litvániába, ahol a projektgazdák már célzottan a fiatal korosztály problémáinak megoldására kívánták használni a művészeti eszközt. A projekt tizenkét és tizenkilenc év közötti veszélyeztetett gyermekeket vont be a színházi tevékenységbe. Az újszerű törekvés érdekessége és erenye az volt, hogy a színdarabra való felkészülés során a színházi stáb önkéntesein és az érintett gyermekeken kívül szülők, tanárok, szociális munkások, iskolai tanácsadók, pszichológusok és rendőrök is részeseivé váltak az alkotófolyamatnak, ezáltal a kritikus – a fiatalokat érintő – kérdések felvetésének és megtárgyalásának.

Az előkészítő fázisban már megkezdődött a dialógus a szervezők és a lendő résztvevők között: kérdőívek, szóróanyagok szétosztásának formájában, majd a színház stábja szemináriumokat tartott a diákok és a tanárok számára, ahol a szereplők megismerkedhettek a módszertani kérdésekkel, és meg is oszthatták egymással kérdéseiket, dilemmáikat. A harmadik lépés a bemutató előkészítése és lebonyolítása volt, amely kiegészült egy – a bűnmegelőzés szempontjából – kiemelkedően fontos tevékenységgel: az úgynevezett speciális nyári tábor megrendezésével kifejezetten és kizárólagosan a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett fiatalok számára. A megvalósítók által megfogalmazott cél az volt, hogy a fiatalokat aktívan támogassák lélektani képességeik fejlesztésében, problémáik feltárásában és megoldásában, illetve hogy a szereplés élményén keresztül növeljék önbizalmukat és fejlesszék kommunikációs készségeiket. A program keretében a művészeti terä-

pia (*art therapy*) alapvető eszközein kívül sor került közös kirándulásokra, filmes képzésekre, csapatépítő tréningekre.

A *Forum Theatre* hatósugara igen széles volt, hiszen huszonnyolc középiskola és hét gyermekotthon lakói csatlakozhattak a színházi kezdeményezéshez. Tekintettel arra, hogy a projekt nagyon hatékonyan mozgósította a fiatalokat a fiatalok érdekében, a nemzetközi zsűri Litvániát a *Fiatalok a fiatalokért* elnevezésű különdíjjal jutalmazta.

Néhány projekt definiáltan a marginalizált fiatalok segítségét tűzte ki céljául, illetve annak megelőzését kívánta elősegíteni. Azok az ötletek bizonyultak a leginkább hatékonyak, amelyek a fiatalok fejlesztését nem elszigetelten, hanem egy közösségbe ágyazva kívánták előmozdítani, támogatva ezáltal a közösségi/települési integrációt is.

Kiemelendő és kiemelkedő volt – hozzáállását és módszereit tekintve is – *Bulgária* programja, amely a roma közösséghez tartozók integrálását célozta, művészeti eszközök (festés, tánc, ének, dráma) felhasználásával. A program keretében szervezett egyéni és csoportos tevékenységeknek – művészeti klubfoglalkozásoknak, „szülők iskolájának” és a helyi közösségi tanácskozásoknak – vegyes lakosságú kistélepülések könyvtárai és művelődési házai adtak otthont, azokon mind a veszélyeztetett helyzetű roma fiatalok és szüleik, mind a többségi társadalom képviselői részt vehettek (pedagógusok, művelődési szakemberek, szociális munkások önkénteseikként, illetve a helyi lakóközösségek tagjai stb.). A program a kulturális készségek, képességek fejlesztésén túl aktivizálta a helyi lakosságot abból a szempontból is, hogy adakozási kampányokat kezdeményezett, illetve segítette a roma szülőket – esetleges – nevelési nehézségeikben is. Különösen fontos hozadéka volt a programnak a tolerancia, a kölcsönös megértés és segítségnyújtás elősegítése, továbbá a roma kisebbség oly módon történő aktivizálása, hogy a művészeti élmények által lehetőségük adódott arra, hogy tehetségüket kibontakoztatva mutassák meg saját kultúrájukat a többségi társadalomnak. A program mérhető eredményeként volt elkönnyvelhető az érintett településeken a bűnelkövetési mutatók javulása, valamint az iskolai lemorzsolódás és a korai házasságok számának csökkenése is.

Svédország Young Subway című projektje a Stockholm vonzaskörzetébe tartozó Tyresö önkormányzat szociálisan hátrányos helyzetű lakókörzetében indult kezdeményezés, amely az elmúlt két évben százhusz fiatalot mozgósított a rongálások (főként falfirkák) által okozott károk jóvátétele és a környék szépítése érdekében. Az alapötlet nem volt túlzottan bonyolult és újszerű, a célkitűzések megvalósítása azonban professzionális volt. A fiatalok feladata

az volt, hogy szociális értelemben hátrányos környék aluljáróit és elhanyagolt területeit tegyék szebbé egyedi alkotásaikkal, mozaikok lerakásával és virágültetéssel. A projekt eredményességét mutatta, hogy a környéken a grafitik és rongálások száma radikálisan csökkent, a többi területen azonban a bejelentések száma nőtt, hiszen a lakók érzékenyebbé váltak környezetük szépsége, esztétikai minősége iránt.

Részben a művészet eszközeit alkalmazta *Magyarország* projektje is, amely elsősorban a rendőrség munkáján alapult. A Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság programja, amely a *Lépésről lépésre – együtt a biztonságért* címet viselte, egy komplex bűnmegelőzési projekt három modullal, amelyek az intézményesített keretek között folyó oktatás nyújtotta lehetőségekre, a szabadidő hasznos eltöltésének elősegítésére és a közösségépítésre épülnek. A program gerincét egy tizenkét tablóból álló vándorkiállítás adja, a hozzá kapcsolódó kilencvenperces prevenciók előadással, a megszerzett ismeretek elmélyítését segítő bűnmegelőzési brosúrákkal, a hatvanhárom bűnmegelőzési kisfilmből álló médiatárral, valamint a diákokkal foglalkozó szakembereket segítő, képző élménypedagógiai tréninggel.

A kiállítás, valamint a médiatár diákoknak szóló epizódjainak alapvető célja az volt, hogy a bemutatott témák, előadások, kiadványok segítségével felhívja a figyelmet a diáksínyek és a fiatalkorban elkövetett bűncselekmények közötti szűk határra. A program szakmai tartalmának összeállításakor szempont volt, hogy egyedi, innovatív megoldást találva az életkori sajátosságoknak megfelelően készítse föl a gyerekeket, fiatalokat a választás lehetőségére helyes és helytelen között, miközben a tablók és a kisfilmek önmagukban is figyelemfelhívók és értelmezhetőek legyenek. Ezt szem előtt tartva a humor – karikatúra – eszközeit is beépítő képi világ köré épült föl a nagy projekt. Bár a program elsődlegesen az élmények befogadására alapozott, a nemzetközi zsűri is kiemelte a hazai program egyediségét, és a humor felhasználását, ami nem volt jellemzője a többi projektnek.

A 2011. évi Európai Bűnmegelőzési Díj ünnepélyes átadása

A pályázati anyagokból kiderült, hogy néhány országban – különösen Németországban és az Egyesült Királyságban – a bűnmegelőzés tervezése és működtetése tudatosan és tervszerűen támaszkodik a tudományos eredményekre, nevezetesen a kriminológia és pszichológia által felhalmozott tudásanyagra. A

tudományos eredmények gyakorlati felhasználását, praktikus adaptációját az ECPA zsűrije is honorálta, hiszen 2011 nyertes pályázata *Németországé* lett.

A bűnmegelőzési pályázatok közül a *fairplayer.manual/fairplayer.sport* elnevezésű, szociális és erkölcsi nevelést célzó német program több szempontból is kulcsfontosságúnak bizonyult: részben a téma aktualitása, részben pedig tudományos megalapozottsága és kidolgozottsága miatt. A projekt azért is különösen alkalmas a kiemelésre, mert az általa kezelni célzott kortárs agresszió (*bullying*) mint jelenség nem korlátozódik Németországra, hanem egész Európában, így Magyarországon is aktuális probléma.

A német pályázat legnagyobb erénye azonban abban rejlett, hogy nemcsak a probléma feltárása, a definíció megalkotása és a projekt kivitelezése volt tudományosan megalapozott, hanem a projekt eredményességének mérése is. A *bullying* tudományos meghatározását egy konkrét előzetes elemzés követte annak eldöntése érdekében, hogy mely célcsoport milyen módszerrel lenne érdemben elérhető és kezelhető. A kiválasztott iskolások ez után többirányú segítséget kaptak pedagógusok, pszichológus szakemberek és mentorok részéről, amit egy átgondolt képzés előzött meg a gyermekekkel foglalkozó szakemberek számára. A szakemberképzés után kezdődött meg az effektív munka, amely egyrészt a hétköznapi helyzetek szakszerű feldolgozásában (konfliktushelyzetek erőszakmentes kezelése) segített, másrészt pszichológiai tréningeket működtetett a gyermekek számára mind az iskolában, mind az általuk látogatott sportklubokban. A módszer integratív szemlélete lehetővé tette, hogy a fiatalok közelebb kerüljenek a kortárs erőszak és a kiközösítés súlyának, természetének és „működésének” megismeréséhez, valamint hogy a fiatalok tisztában legyenek saját képességeikkel a kérdés megoldásának vonatkozásában.

A projekt változatos részecskéket – egyik oldalon az antiszociális viselkedéssel és a kortárs erőszakkal mint negatív, másik oldalon a proszociális és „*fair*” viselkedéssel mint pozitív jelenséggel kapcsolatos ismeretek fejlesztése; a személyes felelősségvállalást és a nyugodt, körültekintő és felelősségteljes problémamegoldást elősegítő attitűd kialakítása; pozitív kortárs kapcsolatok, együttműködő osztály- és csapatszellem kialakítása; empátia, előrelátási és szocioemocionális, önismereti és önértékelési készségek fejlesztése, pozitív viselkedés kialakítása; megfelelő viselkedési stratégiák kialakítása – tűzött ki maga elé az agresszív viselkedési minták visszaszorítása, a kortárs erőszak és az áldozattá válás megelőzése érdekében. A változatos célkitűzéseket változatos módszerekkel valósították meg: egyebek között csoportfoglalkozásokkal, szerepjátékokkal, kognitív módszerekkel és

morális dilemmák megvitatásával próbálták a programba bevont fiatalok ismereteit bővíteni, viselkedésüket és attitűdjüket fejleszteni.

Fontos kiemelni, hogy a projekt keretében jelenleg is folyamatban van egy országos „képzők képzése” program, amelyhez sikerült megszerezni az üzleti szféra pénzügyi támogatását a társadalmi felelősségvállalás jegyében.

A projekt hatékonyságát több formában is értékelték. Mind a *fair-player:manual*, mind a *fairplayer:sport* fázis tudományos alapú hatékonyságvizsgálata megtörtént, amikor is a projektbe bevont gyermekeken kívül egy úgynevezett kontrollcsoportban is elvégezték azokat a tesztek, amelyekkel felmérték a gyermekek együttműködési készségének, empátiájának és kudarc-tűrő képességének, illetve versengő hajlamának és önuralmának – az esetleges – fejlődését. Az értékelés kapcsán hangsúlyozni kell azt a tényt, hogy a német projektleírás nem torzította saját tréningjeinek eredményességét pozitív irányban, hanem beszámolt annak gyengeségeiről is. Kiderült ugyanis, hogy az úgynevezett „problémás” gyermekek csoportjában a pszichológiai tréningek korántsem voltak olyan hatékonyak, mint az átlagos fiataloknál. Ahogyan az is felszínre került, hogy – bár a projekt eredményes volt az együttműködési készség, az önuralom/indulatkontroll és a kudarc-tűrő képesség fejlesztésében – a projektben részt vevők empátiája és a tervezési képessége nem javult olyan mértékben a gyakorlatok hatására, mint ahogyan az az előzetes hipotézis alapján várható volt.

Az ismertetett legjobb gyakorlatok leírásai az Európai Bűnmegelőzési Hálózat honlapján⁴ angol nyelven minden érdeklődő számára hozzáférhetők.

⁴ <http://www.eucpn.org/eucp-award/entries.asp?year=2011>